

Agron ISLAMI

**ASPEKTE TË JETËS SOCIO-EKONOMIKE DHE POLITIKE NË
KOSOVË GJATË SHEKULLIT XVIII SIPAS ANKESAVE DHE
KËRKESAVE TË QYTETARËVE**

Parimi bazë i shteteve klasike islame të Lindjes së Mesme ishte drejtësia. Ky parim edhe tek osmanët zë një vend të rëndësishëm. Sa më shumë që Sulltani pranonte ankesat e qytetarëve, aq më shumë çmohej personaliteti i tij. Forma e pranimet dhe e ushtrimit të ankesave dhe kërkesave ndryshonte varësisht nga statusi dhe mundësia e qytetarit për të iu ofruar Sulltanit. Sikur bie fjala: të huajt që operonin në kryeqytet nën statusin e tregtarit, ndiznin zjarre në afërsi të Sarajit Osman me qëllim të alarmimit të sulltanit për padrejtësitë që iu bëheshin atyre; qytetarët e kryeqytetit osman, ankesat e tyre ia drejtonin sulltanit kur ai ishte duke shkuar në lutjen javore të së premtes, apo kur dilte për gjueti. Ndërsa, ata të zonave më të thella ankesat dhe kërkesat e tyre i dërgonin në formë të shkruar.

Burimi kryesorë i këtij punimi janë 7 dokumente në gjuhën osmane të papublikuara deri më tani, që për tematikë kanë ankesat dhe kërkesat e qytetarëve/nënshtetasve osman të territorit të Kosovës gjatë shekullit XVIII. Shumica e këtyre ankesave/kërkesave kanë marr përgjigje zyrtare nga organet e mbikëqyrura direkt nga sulltani osman në Stamboll. Këto burime nga arkivi osman, nxjerrin në pah dimensionin social, ekonomik, financiar dhe pronësor të qytetarëve të Kosovës gjatë shekullit në fjalë.

1. Hyrje

Kushtetuta me të cilën udhëhiqej Perandoria Osmane, përbëhej nga dy komponentë kryesorë: *Sheriatin*, i cili bazohej në librin e shenjtë të fesë islame, Kur'anin dhe Orf (*örf*)'in, i cili për mbështetje kishte traditën e vjetër të shteteve të hershme turke dhe atyre të Lindjes së Mesme. *Örfi*, përfshinte ligjet apo kodex-et të cilat nxirreshin në emër të Sulltanit, që për synim kishin lehtësimin e jetës së nënshtetasve dhe që nuk guxonin të binin ndesh me legjislacionin e *Sheriatit*.¹ Mbi këtë bazë shohim se kemi të bëjmë me sundimtar absolut, patrimonial, i cili fuqinë e merrte nga Zoti dhe i përgjigjej vetëm Atij. Andaj, edhe ishte i vetmi autoritet dhe më i larti që mund t'i jepte fund një padrejtësie në tokë.² Pra, Sulltani ishte institucioni i fundit, të cilit nënshtetasit osman në mënyrë të drejtpërdrejt mund t'i drejtoheshin për të marrë drejtësi.

Sipas principit klasik të shtetit, drejtësia (*adalet*) ishte themeli i administrimit të mirë të shtetit. Ky detaj është regjistruar qysh në shekullin XI në njërën ndër veprat më të hershme të shkruara në turqishten e vjetër (*Kutadgu Bilig*), ku ndër të tjera thuhet: “*fshatari, që nuk jeton me sigurinë e jetës dhe të pronës, nuk mund të prodhoj, e për pasojë i bie dhe kapaciteti taksapagues. Në një situatë të tillë, për të mbajtur buxhetin gjithmonë përplot me para, bëhet e domosdoshme që sundimtari të sillet me maturi ndaj fshatarit - raja dhe ndaj tij të aplikoj një administrim me drejtësi*”.³

Mbi bazën e parimit të drejtësisë, autoriteti më i lartë i një kazaje ishte *kadiu*, i cili emërohej me dekret perandorak (*berat*) nga ana e sulltanit, dhe nga ai kërkohet që të ndaj drejtësinë sipas ligjeve në fuqi. Ai, drejtonte të gjitha çështjet e juridiksionit në kaza, sikur vjen fjala: mbikëqyrte dhe merrte vendime për mosmarrëveshjet e mundshme ndërmjet qytetarëve, sipas kërkesave bënte kurorëzime dhe shkuroëzime, nxirrte vendime për caktimin e një mbikëqyrësi (*Vekil*) për ruajtjen e pasurive të fëmijëve bonjakë deri sa të arrinin moshën madhore, përkujdesej për ruajtjen e çmimeve në tregje, kumtonte urdhëresat dhe kërkesat që vinin nga ana e kryeqytetit etj. Pra, *kadiu*, përveçse ishte autoritet i drejtësisë, vendimet e të cilit ekzekutoheshin me ndihmën e sanxhakbeut, kishte edhe kompetencën e njëjtë me të kryetarit të sotëm të Komunës.⁴

¹ Halil Inalcık, “Örfi-Sultanî Hukuk (Kanûn) ve Kanûnnâmeler”, *Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet*, (İstanbul 2016), 57-58.

² Dritan Egro, *Ligji Osman ndër Shqiptarët e Mesjetës së Vonë* (Tiranë: 2012), 18.

³ Egro, *Ligji Osman*, 18-19.

⁴ Joseph Schacht, “Mahkeme”, *İslam Ansiklopedisi-MEB*, C. VII, (İstanbul: 1993), 147-149.

Lëndët e trajtuara nga ana e kadiut ruheshin në defterë të veçantë, të cilat njihen si *Sherijje* apo *Sixhilate*. Ky fond i defterëve është njëri ndër burimet më të rëndësishme për sa i përket jetës sociale, ekonomike dhe politike të kazave osmane dhe për fatin e keq, Sixhilatet e Kosovës deri më tani nuk janë gjetur në Kosovë. Megjithatë, studiuesi i mirënjohur Hasan Kaleshi⁵ na informon për një koleksion të veçantë oriental, i cili ruhet në Bibliotekën e Universitetit të Beogradit, dhe duke qenë se sipas këtij informacioni ky fond i takon myftinisë së Pejës, mbase mund të jenë edhe Sixhilatet e Pejës dhe të zonave përreth.

Siç u paraqit më sipër, Shkalla e Parë për kërkimin e drejtësisë në nivelin lokal, respektivisht në kaza ishte kadiu. Ky kishte edhe ndihmësit e tij, naibët të cilët shkonin nëpër zonat jashtë kazasë, respektivisht nëpër fshatra, ku si përfaqësues të Kadiut kishin autoritetin e ndarjes së drejtësisë në emrin e tij.⁶ Por, në rast se palët nuk mbeteshin të kënaqura me gjykimin e Naibit, mund të kërkonin që çështja të shkonte te kadiu, dhe në rastet kur nuk pajtoheshin as me vendimet e këtij të fundit, ata mund t'i drejtoheshin sulltanit me shkresë, ose duke shkuar personalisht në kryeqendër (Stamboll) për të kërkuar drejtësi. Në këtë rast, ankesat në formë të shkruar trajtoheshin nga autoritetet qendrore të mbikqyrura nga Sulltani dhe përgjigja kthehej në formë të vendimit të prerë, i cili kategorikisht duhej të ekzekutohej nga ana e autoriteve të sanxhakut ose kazasë.

2. Disa ankesa dhe kërkesa të qytetarëve të Kosovës të trajtuara në Divanin Osman gjatë shekullit XVIII

⁵*Kosova Nikad i Danas*, (Beograd: 1973), 478.

⁶Për info më të zgjërura rreth sistemit të Gjykatave osmane shih. Ismail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, (Ankara:1965); Abdülaziz Bayındır, *İslam Mahkeme Usulu*, (İstanbul: 1966); İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, (Ankara:1984); Joseph Schacht, "Mahkeme", *İslam Ansiklopedisi-MEB*, C. VII, (İstanbul: 1993), 147-149; İlber Ortaylı, "Osmanlı Devletinde Kadı", *Dianet İslam Ansiklopedisi*, V.24, (İstanbul: 2001); Gazmend Rizaj, "Roli i Kadiut në Sistemin Administrativ- Gjyqësor të Perandorisë Osmane gjatë shekujve XV-XVIII me vështrim të posaçëm në Arnautllëk", *Gjurmime albanologjike: Seria e shkencave historike* 14-1984 (1985): 93-110; Agron Islami, "1579 Numarali Rodosçuk (Tekfurdağı) Şer'iyye Sicilinin Transkripsyonu ve Değerlendirmesi" (Tezë Masteri, Sakarya Üniversitesi), 5-35; Agron Islami-Ayten Ardel, "Defterët e Kadiut Osman (Sixhilatet) – Një Dokument i Rëndësishëm për Historishkrimin e Jetës Sociale dhe Ekonomike të Qyteteve Shqiptare në shek. 15-19, Shembulli i Manastirit", *Java e Shkencës*(Prishtinë:2013), 474-480.

Për studiuesin shqiptar tani më është e njohur e vërteta mbi saktësinë e regjistrimeve osmane të ekonomive familjare, rezultatet e të cilave ruheshin në fondin e defterëve të *Tahririt*,⁷ dhe krahas kësaj ajo aplikonte edhe regjistrimin e ngjarjeve ditore, të cilat në fillim ruheshin në defterët *Myhimme*, dhe më vonë, përkatësisht nga fillimi i shek. XVII, varësisht prej tematikave krijohen fonde të reja.⁸ Si rezultat i laramanisë së tematikave, sot në arkivin osman kemi fonde të ndryshme të cilat përmbajnë të dhëna me interes për historinë sociale, ekonomike dhe politike të nënshtetasve osman. Një fond me rëndësi për këto tematika, e përbëjnë edhe ankesat dhe kërkesat e qytetarëve/nënshtetasve osman të territorit të Kosovës.

Duke u nisur nga numri i madh i shkresave prej ankesash të qytetarëve nga Kosova, shohim se këta të fundit ishin mirë të informuar për të drejtat e tyre dhe këtë e kishin shfrytëzuar mjaftë mirë, madje edhe për çështje shumë të thjeshta, siç është rasti i një vendimi të marrë karshi ankesës së disa fshatarëve të besimit islam, të cilët vinin nga rrethina e kazasë së Prishtinës. Këta, ankoheshin në Stamboll për fqinjën e tyre jo mysliman, i cili nuk kishte kujdes ndaj derrave të tij të cilat kishin shkaktuar dëme nëpër shtëpitë e tyre, madje siç thuhet në ankesë kafshët në fjalë ishin futur edhe në *mesxhid* (vendfalje). Ankesa, merr përgjigje në muajin prill të vitit 1743, me ç'rast kërkohet nga Kadiu i Prishtinës që konform *fetfasë* (mendimit të dijetarit islam), këtij pronari t'i ndalohej nxjerrja jashtë e kafshëve të lartcekura.⁹ Duke qenë se nuk kemi arritur të gjejmë ankesën, por vetëm përgjigjen e ankesës (e cila në arsyetueshmëri jep informacionin e detajuar nga të ankesës), nuk mund ta dijim se kush ishte ushtrues i ankesës, por nga vendimi kuptojmë se, ankesa ishte bërë në emër të të gjithë fshatarëve të dëmtuar. Megjithatë, përmbajtja e vendimit në fjalë, e bënë të qartë faktin se, prona private dhe ajo e përbashkët kishte vlerë të madhe, dhe si e tillë konsiderohej e paprekshme nga kushdo, pavarësisht besimit fetar, njëherit shihet se, autoriteti zyrtar i drejtësisë në Stamboll i ka kushtuar vëmendje bashkëjetesës së qytetarëve të konfesioneve të ndryshme fetare dhe si

⁷ Halil Inalcik, *Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, (Ankara:1987); Selami Pulaha, *Popullsia shqiptare e Kosovës gjatë shek. XV-XVI (studime dhe dokumente)*, (Tiranë: 1983); Ferid Duka, *Shekujt Osmanë në Hapësirën Shqiptare (studime dhe dokumente)*, (Tiranë; 2016); Iljaz Rexha, *Venbanimet dhe Popullsia Albane e Kosovës (sipas Defterëve Osmane të shekullit XV)*, (Prishtinë: 2016).

⁸ Halil Inalcık, “Şikayet Hakkı: Arz-i Hâl ve Arz-i Mahzarlar”, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet*, (İstanbul: 2000), 48-51.

⁹Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) A.DVNSAHKR. d. 112/1009, Prill 1743.

rezultat nuk shohim që ka pasuar ndonjë dënim/gjobë për dëmet e shkaktuara nga ana e këtyre kafshëve, me përjashtim të ndalesës për ti nxjerrur jashtë, pas këtij vendimi.

Një ankesë tjetër, e cila nxjerrë në pah dimensionin gjinorë, së cilës i ishte kthyer përgjigja në vitin 1764, ishte ushtruar nga ana Asijes nga Prishtina. Ajo, ankohej në emër të vajzës së saj, Bunit. Kjo e fundit, në vitin 1756 ishte martuar me Mahmudin nga Prizreni. Pas një kohe të shkurtër për shkak të kushteve të vështira ekonomike, bashkëshorti, Bunin e ktheu në shtëpinë e babait të saj në Prishtinë dhe në prani të dëshmitarëve kishte thënë: “*Në rast se nuk kthehem brenda 20 ditëve, le të kuptohet se Buni më nuk është nën kurorën time*”. Pasi që Mahmudi nuk ishte kthyer më tek gruaja e tij, e ëma e Bunit, pas tre viteve, përkatësisht në vitin 1759, nga gjykata e Prishtinës kishte siguruar një konfirmim, që ish-burri i Bunit (Mahmudi) nuk kishte më asnjë të drejtë bashkëshortore ndaj të bijës dhe se nuk kishte asnjë pengesë për ta fejuar ateme Ebu Bekir Aga-në nga Prishtina. Ky i fundit, gjatë lidhjes së kurorës kishte premtuar 350 kurush dhuratë martesore (*mehir*), ari dhe rroba të ndryshme nusërie. Mirëpo, edhe Ebu Bekir Agaja ishte ndarë nga Buni dhe nuk i kishte përmbushur premtimet e dhëna në fejesë. Asija, ankesën e saj e kishte bërë në shkallën më të lartë të drejtësisë në Stamboll, me ç’rast kërkonte që të vihej drejtësia në të drejtën e bijës së saj, për përfitimin e dhuratës martesore (*mehr-i mueccel*), rrobave të nusërisë dhe të drejtën e pagesës në rastet e ndarjes (*iddet nafakasi*). Në përgjigje të ankesës së Asijes thuhej se, “... i akuzuari (Ebu Bekir Agaja A.I.), nuk i është përgjigjur ftesës së gjyqit të Prishtinës dhe për këtë çështje janë dhënë dy fetfa, përmes së cilës urdhërohet kadiu i Prishtinës ta gjente Ebu Bekirin dhe ky i fundit t’ia kompenzon të drejtat (e lartcekura A.I.) ish-gruas së tij, Bunit”.¹⁰ Në këtë rast, marrja si referencë e mendimit të dijetarit islam, respektivisht fetfa-së, shpërfaqë edhe peshën dhe respektimin e ligjeve të sheriatit në çështjet e drejtësisë në raport me të drejtën e gruas në një shtet islam, siç ishte Perandoria Osmane.

Dokumentacioni zyrtar osman i shekullit XVIII, argumenton gjendjen e brishtë sociale, ekonomike dhe politike të shtetit osman, i cilinë atë kohë karakterizohej me keqpërdorim të detyrës nga ana e zyrtarëve shtetëror, dhunimi i fshatrave nga ana e grupimeve të cubave (*Eşkiyâ*), rritja e tatimeve të shumta të cilat ishin ngarkesë e

¹⁰BOA.A.DVNSAHKR.d. 12/59, tetor 1764.

papërbalueshme e qytetarëve,¹¹ e që siç do të shihet në ankesën pasuese, edhe luftërat Austro-Osmane (1683-1699) kishin shkaktuar dëme të pariparueshme ekonomike tek qytetarët e Kosovës, gjë që e rëndonte edhe më shumë jetën e tyre. Karshi këtyre presioneve të papërbalueshme, jo rrallëherë drejtoheshin ankesa në shkallën më të lartë të drejtësisë në Stamboll. Një ankesë të kësaj natyre e kishin ushtruar banorët e Prishtinës me datë 12 korrik 1698. Siç thuhet në dokument, ankesa është dërguar në emër të rajës së vjetër (*kadîm re'âya*) të qytetit të Prishtinës. Pas detajeve mbi gjendjen e vështirë ekonomike të rajës, që siç thuhet në ankesë, kjo gjendje kishte ardhur si rezultat i pushtimit të qytetit nga ana e të pafeve (*istila-i küffar*), ku shumë nga banorët e kishin pësuar me jetët e tyre, dhe të gjallëve nuk iu kishte mbetur asgjë nga pasuritë e mëparshme. Në vazhdim të kësaj shkrese prej ankese thuhet se: “ *pasi që Sulltani pranoi njoftimin (i'lâm) për gjendjen tonë na fali (liroi A.I) nga taksa e Lonikut*¹², dhe për këtë si dëshmi kemi Fermanin e Lartë Sulltanor. Mirëpo që nga viti 1696/97 ne jemi regjistruar si raje e ngarkuar edhe me tatimin e avarëzit¹³ dhe nuzulit,¹⁴ (por që) përkundër asaj se ne që nga fillësat e sundimit osman (*hîn-i fetihten berü*) jemi regjistruar si raje e ngarkuar vetëm me taksën e Lonikut, ku për çdo vit japim nga dy akçe për kokë banori, tani nga ne kërkohet që të japim edhe taksën e avarëzit dhe nuzulit ... ne jemi dakord që të japim taksën e Lonikut, por jemi të pafuqishëm për taksa tjera, andaj kërkojmë që të keni mëshirë për rajën e mjerë dhe të bëni faljen e taksave shtesë të avarëzit dhe nuzulit.”¹⁵ Ankesa në fjalë, përveç që shpërfaq gjendjen e vështirë ekonomike të qytetarëve të Prishtinës pas luftërave Austro-Osmane, nxjerrë në pah edhe rritjen e taksave të reja osmane ndaj rajës.

Një tematikë tjetër e ankesave të qytetarëve nga Kosova është edhe ajo ndaj keqpërdoruesve të detyrës zyrtare. Një dëshmi të tillë e hasim në vitin 1742, e cila ka të bëjë me ankesën e parisë së Prizrenit karshi pashallarëve me prejardhje nga Gjakova. Ankesën që do ta trajtojmë më poshtë jep informacion edhe për një ankesë paraprake të ushtruar kundrejt Ali Pashë Gjakovës, që për rezultat, qendra kishte marrë hapat dhe e kishte shkarkuar pashain nga pozita e mytesarifit të

¹¹Yücel Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı*, (İstanbul: 2010), 11.

¹²Loniku është taksë e veçantë vetëm për rajen e cila banonte në zonat e minierave.

¹³Taksë e jashtëzakonshme.

¹⁴Rezerva ushqimore që shteti osman i blinte me para nga populli dhe i mbante të gatshme gjatë kohës që ushtria ndodhej në fushata ushtarake.

¹⁵BOA. IE.MDN. 2/144. Më 12.08.1698.

Prizrenit. Në ankesën në fjalë shohim se qytetarët e Prizrenit i ishin drejtuar sulltanit, në lidhje me shqetësimin e tyre për gjakovarin Mahmud Pashazade Aliun, i cili aso kohe ishte emëruar në pozitën e mytesarifit të Prizrenit. Këta qytetarë që deri atëherë taksën e hazerijës,¹⁶ e kishin paguar në tre këste të ndara, pashai i ri ua kishte obliguar t'i paguanin tre këste të plota përnjëherë. Po ashtu, në emër të dhuratës dhe ushqimeve për pashain si taksë shtesë (e re) paguanin edhe 2 qese akçe, si dhe 500 keyl¹⁷ grurë. Siç u tha edhe më lartë, pas ankimit të qytetarëve në raport me sjelljet e këtij pashai prej mytesarifi të Prizrenit, qendra e shkarkoi Ali Pashën dhe në vend të tij emëron të vëllain e tij, Ahmed Pashën. Por, për fatin e keq të prizrenasve, Ahmed Pasha doli të jetë edhe më i padrejtë se i vëllai. Ai me të ardhur në pozitë, pa të drejtë, nga populli kishte mbledhë 3 këstet e taksës së hazerijës, në emër të taksës së ashtuquajtur dhuratë (*ikram*) 500 *esedi kurush*¹⁸, në emër të dhuratës së ushqimeve 1200 keyl grurë, 200 frymë dele dhe 150 qerre kashtë. I njëjti, së bashku me 500 cuba shqiptar dhe 500 (cuba) tjerë të udhëhequr nga Haxhi Hasan Pashazade Tahir Beu, dhe i afërmi i tij (*akrabası*) Murat Beu, kishin mbajtur të rrethuar Prizrenin për 10 ditë, me ç'rast nga minaret e xhamive me armë plagosën dhe vranë disa burra dhe gra. Njëherit, këta djegën edhe tre lagje të qytetit, plaçkiten çifligun e Jakup Agës, si dhe shkatërruan edhe 3 fshatra në rrethinë të Prizrenit.¹⁹ Ankesa në fjalë, është nënshkruar nga 30 personalitete të Prizrenit, duke filluar nga imamët, hatibët, myezinët, tregtarët etj., dhe nuk dihet nëse edhe kjo ankesë ka marrë përgjigje nga qendra, pasi që nuk kemi arritur të gjejmë një vendim në raport me këtë ngjarje.

Një vendim tjetër i muajit gusht të vitit 1764, kishte ardhur si rezultat i ankesës së ushtruar nga qytetarët e Vushtrrisë, Prishtinës dhe Novobërdës. Këta qytetarë në ankesën e tyre theksonin se përkundër asaj se kishin dhënë taksën e *seferijjes*²⁰ dhe obligimet tjera karshi shtetit, vushtrriasi Sylejman Aga, prishtinasi Ismail Beu dhe novobërdasit Sylejman Aga dhe Adil Beu kishin krijuar afri me disa kadinjë dhe naibë të kazave, ku për katër vite me radhë kishin mbledhur taksa të shumta në emër të shtetit, ndërsa për vetët e tyre (*kendi nefisleri içun*) ua kishin marrë edhe nga shtatë-tetë qind (*yedi-sekizer yuz*) akçe. Pas trajtimit të

¹⁶ Taksë e jashtëzakonshme, që merrej në kohëra lufte.

¹⁷ Kejli është njësi matëse e grurit.

¹⁸ Monedh osmane.

¹⁹ BOA. A.DVN.MHM. 1/55, më 1742

²⁰ Taksë e luftës.

ankesës së qytetarëve të kazave të lartpërmendura, ishte marrë vendim që; kjo praktikë e mbledhjes së taksave të padrejta të ndalet dhe fajtorët të gjykojnë në gjykatat e kazave në fjalë. Ekzekutimin e vendimit urdhëroheshin ta bënin Valiu i Rumelisë së bashku me kadinjët dhe naibët e kazasë së Vushtrrisë, Prishtinës dhe Novobërdës.²¹

Një tematikë tjetër e ankimesve ishte ajo e problemeve me moskthimin e borgjeve, apo hua-marrjeve, siç është rasti me artarin jo mysliman Sehikun²², i cili kishte ushtruar ankesë kundrejt Haxhi Ebu Bekir Agasë nga Prishtina. Ky i fundit, në vitin 1760 kishte marrë 900 kurush borxh nga Sehiku dhe nuk pranonte t'ia kthente. Ankimimit të tij i kishte ardhur përgjigja në formë vendimi në muajin gusht të vitit 1761. Në vendimin e drejtuar kadinjëve të Prishtinës, urdhërohej gjetja e Ebu Bekrit dhe shlyerja e borxhit nga ana e tij ndaj Sehikut.²³ Në kushte normale, mosmarrëveshjet e llojit të tillë do duhej të zgjidheshin nga ana e kadiut të kazasë së Prishtinës, por, duke qenë se tanimë është i njohur fakti se në periudhën e pas luftërave Austro-Osmane (1683-1699), administrata osmane përballej me problemet e moskontrollit të plotë ndaj zyrtarëve të saj, dhesi rezultat i keqpërdorimit të detyrës zyrtare nga ana e kadinjëve të kazave,²⁴ edhe ankesat e qytetarëve bëheshin direkt në Divanin osman.

Një moment unik i kërkimit të së drejtës dhe funksionimit të sistemit të drejtësisë përbënë rasti i kërkesës së Sherife Emine nga Prizreni. Zonja Sherife Emine, siç thekson në kërkesën e saj zyrtare ishte nga pasardhëset e Mehmed Pashë Prizrenit, i cili kishte qenë nga themeluesit e vakëfit në Prizren, e që siç dihet, vakëfet kishin statutin e pronave private dhe si të tilla ishin të paprekshme edhe nga vetë sulltani.²⁵ Mbi këtë të drejtë ligjore, zonja në fjalë kërkonte që t'i rikthehej e drejta e administrimit me vakëfin e themeluar nga gjyshi i saj dy shekuj më parë. Kërkesën e mbështeste në vakfijën-dokumentin themeltarë të vitit 1567, ku sipas saj në këtë dokument ishte precizuar kushti që vakëfi të administrohej nga ana e bijve dhe bijave të tij (themeluesit) deri në përjetësi. Nga përgjigjet që janë dhënë mbi të njëjtën shkresë-kërkesë të Sherife Emine Hanmit, e cila mbanë datën 25

²¹ BOA. A. DVNSAHKR. d. 21/131, Gusht 1764.

²² Emri mund të lexohet Sehik ose Sehin.

²³ BOA.A.DVNSAHKR.d.17/108, Gusht 1761.

²⁴ Gazmend Rizaj, "Roli i Kadiut në Sistemin Administrativ- Gjyqësor të Perandorisë Osmane gjatë shekujve XV-XVIII me vështrim të posaçëm në Arnautllëk", *Gjurmime albanologjike: Seria e shkencave historike* 14-1984 (1985): 104-105.

²⁵ *Historia e Popullit Shqiptar*, V. I (Tiranë:2002), 523.

janar 1766, kuptohet se kjo kërkesë deri në dhjetorin e vitit 1766 është trajtuar nga 11 zyre të cilat kanë dëshmuar se një vakëf i tillë nuk është i regjistruar në fondet e tyre të vakëfeve në Stamboll.²⁶

Siç u pa më lartë, nga letërkëmbimi i vitit 1766 nënkuptohet se zonja prizrenase Sherife Emine e kishte humbur luftën për rikthimin e të drejtës së administrimit me vakëfin. Por, katër vite më vonë kemi hasur një vendim në lidhje me të njëjtën çështje, e që nënkuptohet se kjo zonjë, nuk kishte ndaluar së kërkuari të drejtën e saj. Vendimi i dërguar Mytesarifit dhe kadiut të Prizrenit për ekzekutim është i muajit tetor të vitit 1770. Në të thuhet: *“Zonja Sherife Emine, e cila është nga trashëgimtarët e prizrenasit të ndjerit Mehmed Pashës, ka dërguar kërkesë në Sudde-i Saadet (Derën e Drejtësisë, A.I.)..., Mehmed Pasha, i cili është themelues i vakëfit dhe i cili në dokumentin themeltarë ka vërë kushtin që vakëfi të udhëhiqet-administrohet nga bijë dhe bija të tij deri në përjetësi dhe në të njëjtin dokument është paraparë edhe pagesa ditore prej 10 akçesh për administratorin e vakëfit ... pa të drejtë, kjo përgjegjësi i është dhënë Abdylvehhabit”*. Në vazhdim të vendimit në fjalë, shohim se pas insistimit të zonjës në fjalë, Kadiaskeri i Rumelisë kishte emëruar një zyrtar me emrin Ali që të bëjë verifikimin e dokumentit themeltarë të vakëfit në sixhilatet-regjistrat e kadiut në Prizren. Pas hulumtimit, zyrtari kishte vërtetuar pretendimin e zonjës Sherife Emine. Mbi bazën e këtyre të gjeturave, në vendimin e muajit tetor të vitit 1770, kërkohet nga Kadiu dhe Mytesarifit i Prizrenit që të ekzekutojnë kërkesën legjitime të zonjës Sherife Emine.²⁷

3. Konkluzion

Osmanët, të cilët deri në shekullin XIX shtetin e tyre e quanin *Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye* (Shteti i Lartë Osman), konsideronin se ishin sinonim i shtetit të së drejtës dhe këtë synonin ta aplikonin përmes institucionit të *Shejhul Islamit* dhe *Kadiut*, të cilët kishin krijuar edhe mekanizmin e të drejtës së ankesës dhe kërkesës për çdo qytetar-nënshtetas osman.

Ankesat dhe kërkesat e qytetarëve të Kosovës para së gjithash japin informacion të dorës së parë për studiuesin për sa i përket jetës sociale, ekonomike dhe politike në Kosovës gjatë shekullit XVIII. Mbi bazën e shembujve që u trajtuan më lartë mund të sjellim përfundime se

²⁶BOA. C. MF.14/685, më 25 janar 1766.

²⁷BOA.A.DVNSAHKR.d. 16/105, Tetor 1770.

sistemi i drejtësisë osmane gjatë shekullit XVIII ishte mjaftë efikas në përgjigje, dhe vendimet që ishin marrë karshi ankesave dhe kërkesave reale të ushtruara nga qytetarët e kazave të ndryshme të Kosovës favorizonin ankuesit, si palë e dëmtuar.

Sa i përket informacionit historik që ofrojnë ankesat dhe kërkesat e trajtuara më lartë, shohim se kemi të bëjmë me një bashkëpunim qytetar të konfesioneve të ndryshme fetare në Kosovë, dhe me një kulturë të lartë qytetare, ku zgjidhjen e problemeve e bënin përmes rrugëve institucionale dhe nuk ngatërroheshin mes vete, siç është rasti i fshatarëve të Prishtinës karshi kultivuesit të derrave, si dhe rasti tjetër i ankesës së nënshtetasit jo mysliman ndaj nënshtetasit mysliman për mos shlyerjen e borxhit. Shembulli i dytë, po ashtu nga qytetarët e Prishtinës, përveç që jep informacion për sistemin e taksimit të rajës së zonave të minierave vetëm me taksën e Lonikut, dëshmon edhe vuajtjet dhe dëmtimet ekonomike që pësuan prishtinasit nga luftërat e shkaktuara në mes osmanëve dhe austro-hungarezëve (1683-1699). Rasti i ankesës së prizrenasve karshi pashallarëve gjakovarë, shpërfaq elementin e gjendjes së brishtë politike dhe sociale në Kosovë, ku zyrtarët osman rrethonin qytete pa ndonjë frikë nga qendra. Më pas, vendimet karshi kërkesave të zonjave siç është rasti i znj. Asije dhe Emine Sherifes vë në pah dimensionin gjinorë të kohës në raport me kërkimin e të drejtave të tyre. Njëherit, lufta e zonjës Emine Sherife nga Prizreni për drejtësi, përveç se shpërfaqë elanin e lartë të një femre të shekullit XVIII për të udhëhequr me vakëfin/fondacionin e themeluar shekuj më parë nga gjyshërit e saj, ofron edhe informacion biografik për prejardhjen e vërtetë të Mehmet Pashës, që disa studiues, kryesisht turq, e trajtojnë si personalitet osman me prejardhje nga zonat e Anadollit, që ka qeverisur me Prizrenin.

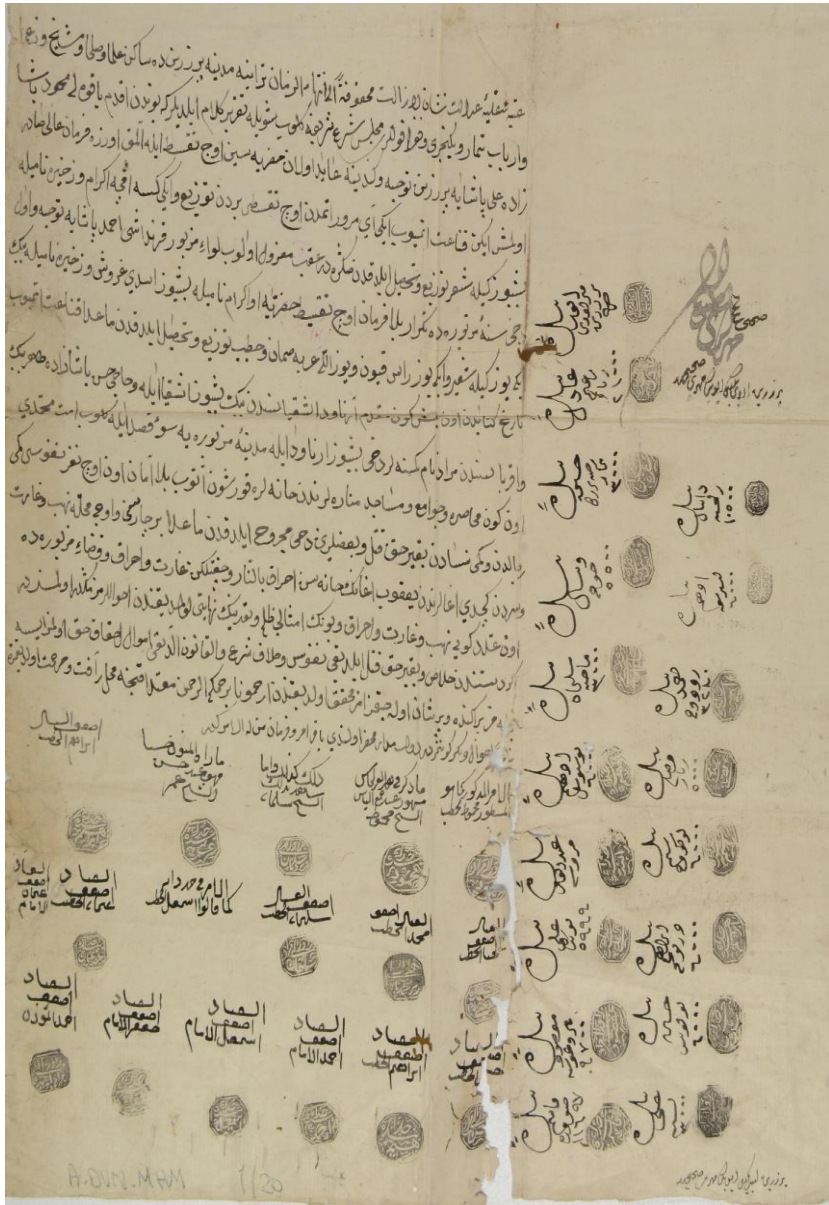
Faksimile nga ankesat/kërkesat dhe vendimet e qytetarëve të Kosovës:

1. Vendimi ndaj ankesës së znj. Asije, në raport me të drejtën e vajzës së saj Bunit për kompensimin e të drejtës së dhuratës martesore dhe dhuratës së ndarjes.

2. Kërkesa e znj. Emine Sherife nga Prizreni për të drejtën e udhëheqjes me vakëfin/fondacionin e Mehmet Pashë Prizrenit si trashëguese e tij.

3. Ankesa e parisë së Prizrenit kundrejt pashallarëve gjakovarë:

Agron ISLAMI

SUMMARY

ASPECTS OF SOCIAL, ECONOMIC AND POLITICAL LIFE IN KOSOVA DURING THE XVIII CENTURY ACCORDING TO THE COMPLAINTS AND REQUESTS OF CITIZENS

The basic principle of the classical Islamic states of the Middle East was the justice. This principle also occupies an important role among the ottomans. The more the Sultan accepted the complaints of the citizens, the more his personality was valued. The way citizens complained to the Sultan differed from their status and the opportunity to approach the Sultan. For example: the foreigners who operated in the capital under the status of a merchant, lit fires near the Ottoman Palace in order to alert the Sultan to the injustices done to them; the citizens of the Ottoman capital addressed their grievances to the Sultan while he was going to the weekly Friday prayer (Cuma), or when he went hunting. Whereas, those who lived in the deepest areas of the empire, sent their complaints and requests in the written form.

The main sources for this paper are 7 (seven) documents written in the Ottoman language. Documents are unpublished so far and their topics consist of the complaints and requests of ottoman citizens in the territory of Kosova during the XVIII century. Most of these complaints / requests have received official responses from the bodies directly supervised by the Ottoman Sultan in Istanbul. These sources from the Ottoman archive, highlight the social, economic, financial and property dimension of the citizens of Kosova during the XVIII century.

These complaints and requests, first of all, provide first-hand information on the social, economic and political life in Kosovo during the XVIII century. Based on the examples we have discussed in the paper, we can conclude that the Ottoman justice system during the eighteenth century was quite efficient in response, and decisions that were made based on real complaints and requests filed by citizens of different kazas of Kosova, favoured the complainants, as an injured party.

In terms of historical information, we see that we are dealing with a civic cooperation of different religious denominations in Kosovo, who had a high civic culture as they solved problems through institutional ways and did not confront each other. Such is the case of the villagers of Prishtina against the pig farmer, as well as the other case of the complaint of the non-Muslim citizen against the Muslim citizen for not repaying the debt. The second example also comes from the citizens of Prishtina, in addition to providing information about the Raja taxation system of mining areas only with the Lonik tax, also proves the struggle and economic damages suffered by the people of Prishtina, which were caused by the wars between the Ottomans and the Austro - Hungarians (1683-1699).

The case of the Prizren people complaining against the pashas of Gjakova, reveals the element of the fragile political and social situation in Kosovo, where Ottoman officials surrounded cities without any fear of the center. Whereas, decisions following the requests of ladies such as the case of Mrs. Asiye and Mrs. EmineSherife, highlights the gender dimension of time in relation to demand for their rights. Meanwhile, the struggle of Mrs. EmineSherife from Prizren for justice, in addition to revealing the high elan of a woman of the XVIII century to lead the waqf / foundation founded centuries ago by her grandparents, also provides biographical information about the true origin of Mehmet Pasha, who some scholars, mainly Turks, treat him as an Ottoman personality from the areas of Anatolia, who ruled Prizren.

